

ולא דנים אותו

א. האם בית דין דן ומעניש את המלך על עברותיו כאדם רגיל? מלך שעבר על איסור לאו לוקה כאדם רגיל? אזרח יכול לתבוע את המלך בבית דין על נזק או גנבה?

מה אתה חושב? מה היית אומר? מדוע שהמלך יהיה כפוף למשפט כאדם רגיל? מדוע שהמלך לא יהיה כפוף לבית דין? מדוע שבית הדין לא יוכל להעניש אותו על עברותיו כאזרח רגיל?

סיבה אפשרית אחת לכך שבית הדין לא יוכל לדון את המלך היא שהכפפת המלך לבית הדין פוגעת בתוקף מלכותו ומשמעותה שבית הדין מולך על המלך. כמובן שאפשר לטעון כנגד סברה זו טענות רבות: מה הבעיה בכך שתוקף המלכות ייפגע? מדוע שנרצה שהמלכות תהיה שלטון יחיד עוצמתי ומוחלט שלא כפוף לשום גורם? זאת ועוד, הרי ודאי שהמלך כפוף לתורה וכפיפות לבית הדין היא כפיפות לתורה ולא לאנשים אחרים: בית הדין רק מממש את מצוות התורה. נציע אפוא סברה נוספת לטובת חסינות המלך: מתן אפשרות לבית הדין לדון את המלך יכול לפגוע בכבוד המלך ולבזותו. אם תהיה אפשרות לאזרח לתבוע את המלך, יתכן שאנשים רבים ינצלו אותה והדיונים ששמים את המלך בספסל הנאשמים והנתבעים יפגעו בכבוד המלכות והיראה ממנה. הדבר ודאי נכון אם נאפשר לבית הדין לדון את המלך על עבירות דתיות, להלקות אותו על עבירות, דבר שיפגע קשות בכבוד המלך ומעמדו. כבוד המלך חשוב כדבר שמאפשר לו למלא את תפקידיו: להטיל מסים על העם, להוציא אותו למלחמה. הוא חשוב כדבר שמונע מרידות שעלולות להוביל לשפיכות דמים מתמשכת¹.

נפתח במשנה שמלמדת שאין דנים את המלך (סנהדרין ב, ב):

המלך לא דן ולא דנין אותו לא מעיד ולא מעידין אותו.

מדוע לא דנים את המלך? מהי משמעות הדבר? זוהי קביעה מהותית שהמלך אינו כפוף למערכת המשפט כאדם רגיל? מהו מקורה וטעמה?

הגמ' מביאה את צמצומו של רב יוסף (סנהדרין יט):

אמר רב יוסף: לא שנו אלא מלכי ישראל, אבל מלכי בית דוד - דן ודנין אותו, דכתיב בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט. ואי לא דיינינן ליה (ואם לא דנים אותם) - אינהו היכי דייני (איך הם יכולים לדון)? והכתיב התקוששו וקושו, ואמר ריש לקיש: קשט עצמך ואחר כך קשט אחרים. אלא מלכי ישראל מאי טעמא לא? - משום מעשה שהיה. דעבדיה דינאי מלכא

1. ונכון שבמשטר דמוקרטי, יציבות המשטר והממשלה אינה מושפעת כ"כ מכבודו האישי של ראש הממשלה, אך אין להשוות זאת כמובן לשלטון מלוכני שבו לכבוד המלך השפעה מכרעת על יכולתו לשלוט ועל יציבות שלטונו.

קטל נפשא (עבדו של ינאי המלך הרג אדם), אמר להו שמעון בן שטח לחכמים: תנו עיניכם בו, ונדוננו. שלחו ליה: עבדך קטל נפשא. שדריה להו (שלח להם ינאי את העבד שידונו אותו). שלחו ליה: תא אנת נמי להכא (בוא גם אתה לכאן), והועד בבעליו (על האדם להיות נוכח במשפט עבדו), אמרה תורה: יבא בעל השור ויעמוד על שורו. אתא ויתיב (בא וישב). אמר ליה שמעון בן שטח: ינאי המלך! עמוד על רגליך ויעידו בך (על הנידון לעמוד בשעת קבלת העדות). ולא לפנינו אתה עומד, אלא לפני מי שאמר והיה העולם אתה עומד, שנאמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב וגו'. אמר לו: לא כשתאמר אתה, אלא כמה שיאמרו חבריך. נפנה לימינו - כבשו פניהם בקרקע, נפנה לשמאלו - וכבשו פניהם בקרקע. אמר להו שמעון בן שטח: בעלי מחשבות אתם, יבא בעל מחשבות ויפרע מכם. מיד בא גבריאאל וחבטן בקרקע, ומתו, **באותה שעה אמרו: מלך לא דן ולא דנין אותו** (מאחר שאין דנים אותו בשל החשש לתקלה, אז הוא פסול לדון, קשוט עצמן ואח"כ קשוט אחרים) לא מעיד ולא מעידין אותו.

באילו מלכים נאמרה המשנה? מהו טעמה? התבונן בדברים: לפי פרשנות רב יוסף, האם ניתן ללמוד מהמשנה אמירה מהותית על אי כפיפות המלך למערכת המשפט?

המשנה נאמרה דווקא במלכי ישראל, ולא במלכי בית דוד. טעמה הוא החשש לתקלה, להתנגשות עם המלך שתוביל לפגיעה בסנהדרין. לאור דברי רב יוסף, המשנה אינה מבטאת אמירה מהותית על אי כפיפות המלך: מדאורייתא המלך כפוף למערכת המשפט ודנים את מלכי בית דוד והמשנה היא תקנה מאוחרת שתוקנה על מלכי בית שני².

הרמב"ם פוסק כרב יוסף (סנהדרין ב, ה):

מלכי בית דוד אף על פי שאין מושיבין אותם בסנהדרין יושבין ודנים הם את העם, ודנים אותם אם יש עליהן דין, אבל מלכי ישראל אין דנין ואין דנין אותם לפי שאין נכנעים לדברי תורה שמא תבא מהן תקלה.

ובהלכות מלכים (ג, ז):

כבר ביארנו שמלכי בית דוד דנין אותן ומעידין עליהן אבל מלכי ישראל גזרו חכמים שלא ידון ולא דנין אותו, ולא מעיד ולא מעידין עליו, מפני שלבן גס בהו ויבא מן הדבר תקלה והפסד על הדת.

נסה לחשוב לאור הדברים: מה תאמר המשנה על ראש הממשלה למשל? הוא כפוף למערכת המשפט? בית המשפט יכול לדון אותו?

---

2. והיא נאמרה להלכה על כל מלך ישראל שיעמוד ולא על מלך מזרע בית דוד.

ב. מדברי הירושלמי עולה הבנה אחרת של המשנה (סנהדרין ב, ג):

ולא דנין אותו. על שם [תהילים יז ב] **מלפניך משפטי יצא.**

ומסביר בעל קרבן העדה (שם):

על שם מלפניך משפטי יצא. אמר דוד אתה מלך ואני מלך נאה למלך לדון את המלך.

מהו טעם המשנה לפי הירושלמי? מהי המחלוקת בין הירושלמי לבבלי בהסבר טעם המשנה ובהיקפה?

לפי הירושלמי, המשנה מבטאת אמירה מהותית לפיה המלך אינו כפוף למערכת המשפט הרגילה ולכן היא לא יכולה לדון אותו: מלפניך משפטי יצא, אתה מלך ואני מלך נאה למלך לדון את המלך. יתכן שהסיבה היא שכבוד המלכות והמורא ממנה עלולים להיפגע אם בית הדין ידון את המלך, ויעניש אותו. לדעת הירושלמי המשנה נאמרה בכל המלכים, הן מלכי ישראל והן מלכי בית דוד, והיא אמירה מהותית ולא תקנה מאוחרת שנובעת מחשש לפגיעת המלכות בבית הדין.

חשוב היטב: לפי הירושלמי אפשר ללמוד מהמשנה שבית משפט לא דן נשיא וראש ממשלה בימינו? אתה חושב שיש הבדל בין הבבלי לירושלמי בשאלה זו?

ג. רבותינו חכמי שיבת ציון דנו בשאלות אלו עם הקמת המדינה. **הרב פוגלמן** דן בשאלת העמדת הנשיא לדין. בפתחת דיונו הוא התבסס על חילוקו של רב יוסף בין מלכי ישראל למלכי בית דוד, ודן בשאלה כיצד להגדיר את הנשיא, כמלכי ישראל או כמלכי בית דוד (התורה והמדינה ה-1):

לכאורה תקומת מדינת ישראל היא הקמת והמשך העצמאות המדינית שבימי מלכי ישראל של בית החשמונאים ואין קשר למדינת ישראל המחודשת ולנשיאה עם מלכות בית דוד. אולם אין הדבר כן. מלכות בית דוד היא הסמל של גדולת עם ישראל ועצמאותו המדינית בארץ ישראל. באלפי שנות גלויותינו אנו מתפללים שלש פעמים ביום: "ואת צמח דוד עבדך מהרה תצמיח". מיום שהלכה בגולה שאפה האומה העברית לתקומת מלכות בית דוד הקשורה עם ביאת המלך המשיח. ושאיפה זאת מתבטאת בהרבה מדרשים ואגדות בתלמודים (ועי' רמב"ם הלכות מלכים פ"א, ה"א). שיבת ציון ומלכות בית דוד - היו שתי שאיפות שהן אחת בגעגועיו ותקוותיו של עם ישראל, ולפיכך תקומת מדינת ישראל היא התגשמות חזון האומה וכיסופיה לדרור ועצמאות בארצה היא ודינו של נשיא מדינת ישראל הוא כדינם של מלכי בית דוד ומכיון שלפי מסקנת הגמרא בסנהדרין דף יט, ע"א מלכי בית דוד דנין ודנין אותן, על כן היינו צריכים, לכאורה, לקבוע כי נשיא המדינה דן ודנין אותו.

מהי תשובת הרב פוגלמן? מהו נימוקו? התבונן בדברים: הם קשים לך? מדוע?

בהמשך הוא מביא את הירושלמי שסבור שאין לדון גם את מלכי בית דוד, וכותב שלפי הירושלמי אין לדון את הנשיא (שם):

אולם על זה יש להשיב כי בסנהדרין פ"ב מ"ב שנינו סתם משנה: "המלך לא דן ולא דנין אותו", והמשנה אינה מבדילה בין מלכי ישראל למלכי בית דוד. ורק בגמרא הבבליית שם דף יט, ע"א אמר רב יוסף לא שנו אלא מלכי ישראל, אבל מלכי בית דוד דן ודנין אותן. אבל בגמרא הירושלמית לסנהדרין פ"ב אין כל הסבר ותוספת למשנה זו ושם אין מבדילים בין מלכי ישראל למלכי בית דוד. מזה אנו למדים כי לפי הירושלמי אין הבדל בין מלכי ישראל למלכי בית דוד וכולם לא דנין ולא דנין אותן.

לדבריו, יש לפסוק בסוגיות שלטוניות כירושלמי (שם):

ואמנם כלל גדול אמרו הפוסקים הראשונים, שבמקום שיש סתירה בין הבבלי לירושלמי פוסקים למעשה כבבלי מפני שהתלמוד הבבלי הוא בתראה לגבי התלמוד הירושלמי (וראש המדברים בזה הוא הרי"ף לסוף מסכת עירובין, ועי' שו"ת מהרי"ק, שורש פד). אבל על זה יש לומר: א) האוקימתא של רב יוסף בגמרא דידן יט ע"א, שהמשנה מדברת רק במלכי ישראל היא דחוקה, ושלא כפשטות המשנה שבסתם נשנתה. ונמצא שהירושלמי שאינו מביא הבדל זה וכנראה מפרש המשנה כפשוטה, נראה יותר מכוון בדעת משנתנו. ב) אולי יש לומר כי בדבר הנהוג ותלוי אך ורק בארץ ישראל, כמו אם המלך לא דן ולא דנין אותן, הלכה כתלמודה של ארץ ישראל, אעפ"י שבבבלי יש דעה אחרת. ובכן: נשיא מדינת ישראל לא דן ולא דנין אותו.

הסבר את הדברים. מה אתה חושב עליהם? מה אתה חושב על הטענה שלפי הירושלמי בית המשפט לא יכול לדון את הנשיא? מה אתה חושב על הטענה שיש לפסוק כירושלמי ולא כבבלי, למרות שהרמב"ם פסק כבבלי?

ד. הרב ישראלי, עורך כתב העת, חלק על הדברים בהערות עורך. בהערה הראשונה הוא חלק על הגדרת הנשיא כמלכי בית דוד (שם):

מלכות בית דוד אינה ענין סמלי, אלא היא מציאות מסויימת המקושרת עם שושלת בית דוד דוקא. עי' כ"מ ולח"מ פ"ג מה' מלכים ה"ז. ובסתמא נקטה המשנה "המלך אין דן ואין דנים אותו" והיינו כל מלכי ישראל כמפורש בגמרא, ולא פלוג רבנן.

בכל זאת, לדעתנו למרות שהנשיא אינו מוגדר כמלכי בית דוד, אין ללמוד מהמשנה שאין דנים אותו (שם):

אלא שלא מצינו תקנה זו אלא לגבי "מלך", שהגדרתו ברורה "שאינן על גביו אלא ה' אלקיו" (הוריות ט, ע"א). וטעם יש בדבר: הרי כל עיקר התקנה היא משום מעשה שהיה, וזה יכול לקרות רק אצל מלך, שהוא מושל ואין עליו רשות אחרת, מה שאין כן בנידון דידן שהנשיא הוא מוגבל בזכויותיו.

לדבריו, גם לפי הירושלמי אין ללמוד מהמשנה שאין דנים נשיא וראש ממשלה (שם): אולם בירושלמי נותן הטעם להלכה שאין דנים המלך משום שנ' "מלפניך משפטי יצא", היינו שרק הקב"ה דן את המלך ולא אחרים... וזה שלא דנים אותו, לא מהמת תקנה הוא, אלא מעיקר הדין, שאין סמכות לדון את המלך. וא"כ יוצא ברור שהירושלמי חולק על הבבלי בזה, ולירושלמי גם מלכי בי"ד אין דנים אותם. אכן להלכה - מי הוא שיכול להכריע נגד הרמב"ם שפסק כבבלי. ומ"מ בנידון דידן נראה שגם לירושלמי נשיא דנים אותו, וכלשון המשנה שנקטה "מלך", שהגדרתו כנ"ל בהערה הקודמת, ולא שייך לקרוא הפסוק "מלפניך משפטי יצא" אלא על מלך שאינו כפוף להוראות מוסדות אחרים ואין לו על גביו אלא ה' אלקיו.

הסבר את דברי הרב ישראלי: מדוע הן לבבלי והן לירושלמי אין ללמוד מהמשנה שהנשיא וראש הממשלה חסינים ממשפט?

לפי הבבלי טעם המשנה הוא החשש לפגיעה בסנהדרין, 'משום מעשה שהיה', וחשש זה קיים רק במלך שסמכותיו אינן מוגבלות ולא במשטר הדמוקרטי שבו סמכויות הנשיא וראש הממשלה מוגבלות. לטענתו, גם להבנת הירושלמי, 'מלפניך משפטי יצא' ולא מלפני אדם אחר, דין המשנה נאמר רק במלך שאינו כפוף למוסדות אחרים ולא במשטר דמוקרטי שבו מראש הנשיא וראש הממשלה מוגבלים וכפופים לבקרת רשויות אחרות.

הרב חיים דוד הלוי סבור כדברי הרב ישראלי שיש לדון את הנשיא וראש הממשלה, ונלמד את נימוקיו העקרוניים נגד הטענה שהמלך אינו כפוף למערכת המשפט (דבר המשפט סנהדרין ב, ד-ה):

ואף אם נסכים שדין נשיא המדינה בזמנינו כדין המלך, נראה להעיר בזה הערה יסודית, כי הלכה זאת שמלכי ישראל אין דנין אותם לא מתוך כבוד שרצו לחלוק להם נאמרה, ואדרבא "לפי שהיו עבריינים במלכותם לא היו משבחים השפלות ולא היו נכנעים לדברי תורה..." וגם בהלכות מלכים כתב "שמלכי ישראל גזרו חכמים שלא ידון ולא דנים אותו מפני שלבם גס בהם ויבוא מן הדבר תקלה והפסד על הדת..." ואותו נימוק "שכח נשיא המדינה גדול מכה בית דין ואין הוא כפוף לשיפוטו", מלבד שהוא נגד כל המבואר מעיקר דין התורה (לפני גזירת חכמים) שהמלך נידון על מעשיו, הרי גם מנוגד לסברה הישרה, שאין שום כח בעולם גדול מכה המשפט ומלך במשפט יעמיד ארץ (משלי כ"ט). ואם לא יהיה הוא עצמו כפוף למשפט כיצד יעמיד ארץ במשפט? ואם במשל נאחז, הנה איוב

תבע משפט מה' "מי יתן ידעתי ואמצאהו אבוא עד תכונתו, אערכה לפניו משפט ופי אמלא תוכחות", וה' אמנם ענהו ובא עמו למשפט... וכמה ראוי שנגד עינינו תעמוד קריאת אברהם אבינו לה'; חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט. ועתה שמשטר מדינתנו מבוסס על אדני הצדק והחוק (אף כי לצערנו הגדול אין כולם חוקי תוה"ק) אם כן כבודם ותפארתם של נשיאיה הוא להיות כמלכי בית דוד דוקא ולקבל עליהם מרצונם הטוב את הבקורת המשפטית, ולזכות בזה בהוקרה וכבוד מצד כל חוקי העם שיהיה לבם סמוך ובטוח שהבצוע החוקי המסור לידו מתנהל בהתאם לחוק שנבחרו העם חוקקו.

סכם את המחלוקת. עם מי אתה יותר מזדהה: עם הרב פוגלמן שטען שלפי הירושלמי אפשר ללמוד מהמשנה לימינו או עם הרב ישראלי שחלק על כך?

ה. הבבלי צמצם אפוא את המשנה ופירש אותה כתקנה מאוחרת שתוקנה במלכי ישראל בלבד ונבעה מהפחד מפגיעה בסנהדרין. המלך כפוף אפוא³ למשפט הסנהדרין שצריך להעניש אותו על עברותיו כשאר האזרחים. כך עולה מדברי הרמב"ם הכותב שמלך שעבר על איסורי המלכות לוקה (מלכים ג, ב):

לא ירבה לו נשים, מפי השמועה למדו שהוא לוקח עד שמונה עשרה נשים בין הנשים ופלגשים הכל שמונה עשרה, ואם הוסיף אחת ובעלה לוקה.

וכן ברשימת הלאוים שלוקים עליהם (סנהדרין יט, ד):

(קסו) מלך שהרבה נשים, (קסז) מלך שהרבה סוסים, (קסח) מלך שהרבה כסף וזהב. נמצאו כל הלוקים ר"ז.

חשוב על הדברים ונסה להתבונן בהם. הם קשים בעיניך? אתה יכול לדמיין מצב שבו מלקים מלך? מה קשה בכך?

---

3. מדאורייתא, ובמלכי בית דוד גם מדרבנן.